

СТАНОВЛЕННЯ ТА ЕТАПИ РОЗВИТКУ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ

Визначено період становлення і охарактеризовано історичні етапи розвитку господарств населення в Україні.

Ключові слова: *господарства населення, етапи розвитку, суспільний сектор виробництва, ринкові відносини, перехідна економіка.*

Постановка проблеми. Господарства населення – це одна з найбільш давніх і відносно стабільних форм організації виробництва на селі. Протягом багатьох років господарства населення перебувають в полі зору фахівців різних галузей науки. У різноманітних дослідженнях вивчалися соціальна природа та сутність господарств населення; визначення їх розмірів та складу в залежності від територіальних та виробничих факторів, соціально-демографічної характеристики населення; фактори трудомісткості ведення особистого господарства, взаємодії з суспільним виробництвом та іншими формами господарювання, ролі у формуванні продовольчих ресурсів країни та доходів населення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В історичному плані, при зміні соціально – політичних формацій, при різних політичних устроях, які суттєво впливали і впливають на ведення сільськогосподарського виробництва, господарства населення не тільки збереглися як форма ведення виробництва продукції на землі, а й показали, що є найбільш стабільним сектором аграрного виробництва, здатним функціонувати в умовах загальної кризи економіки [1, с. 151; 2, с. 105].

Постановка завдання. Охарактеризувати етапи розвитку господарств населення.

Вклад основного матеріалу дослідження. Період існування господарств населення з 30-х років ХХ століття можна поділити на декілька етапів.

Перший етап – становлення особистого господарства, який відбувався в період колективізації селянських господарств. Вперше термін „підсобне господарство” з’явився в обігу в 1936 році в зв’язку з обговоренням і прийняттям Конституції СРСР. Фактичне визнання особистих господарств в якості специфічної форми сільськогосподарського виробництва відбулося раніше, коли державна статистика почала включати його продукцію в підсумок по соціальному сектору господарства (особисті підсобні господарства колгоспників з 1933 року, а господарства робітників та службовців з 1935 року).

В роки Великої Вітчизняної війни та післявоєнні роки особисті господарства забезпечували продуктами харчування і тим самим врятували від голоду не тільки селян, але і населення міст. В загальному виробництві сільськогосподарської продукції Української РСР питома вага особистих господарств населення в 1940 році становила: м’яса – 74 %, молока – 82 %, яєць – 93 %, вовни – 39 % [3].

У післявоєнний період, період відновлення народного господарства, господарства населення зазнавали значних притиснень з боку держaparату. Так, скорочувалися сади та городи, стягувалися завищені податки та обов’язкові поставки. При обкладанні колгоспного двору податком дохід визначався по кожному плодovому дереву і не по фактично отриманому доходу, а по заздалегідь встановленим нормам. Все це призвело до скорочення поголів’я худоби, знищення садів, скорочення виробництва в особистому господарстві. Займаючи лише 1,2-1,3 % земель, вони давали країні м’яса –30-40 %, картоплі – 60-65 %, молока та овочів – 30-40 %, яєць – 30-60 %, вовни – 20-26 %, а також іншої продукції [4, с. 145].

В процесі відновлення зруйнованого війною народного господарства і розвитку суспільного сільськогосподарського виробництва було знижено (в 1953 р.), а потім (з 1 січня 1958 р.) повністю

скасовано обов'язкові поставки державі сільськогосподарських продуктів господарствами колгоспників, робітників та службовців, що раніше складало п'яту частину загального обсягу надходження м'яса і третю частину молока [5,6].

Другий етап характеризується згортанням діяльності особистих господарств населення, яке ототожнювалося з дрібним приватним господарством. Знову політичні цінності здобули перевагу над економічними та соціальними. Прагнення показати перевагу суспільного сектора сільського господарства призвело до передчасного згортання особистих господарств населення. Уряд обрав курс на суспільне виробництво, робітники та службовці радгоспів не будуть мати потреби займатися особистим господарством, бо збільшиться дохід родини за рахунок заробітку в радгоспі, спостерігається постійне скорочення худоби в господарствах населення [5,7, с. 4]. В 1961 році порівняно з 1941 роком скоротилося поголів'я великої рогатої худоби на 39 %, корів – 34 %, свиней – 13 %, овець та кіз – 52 % [3].

Вже в жовтні 1964 року з прийняттям постанови ЦК КПРС „Про усунення необумовлених обмежень особистого господарства колгоспників, робітників та службовців”, повинні були намітитися тенденції на покращення ситуації в індивідуальному секторі, але реально ситуація не змінилася, раціонального поєднання з суспільним сектором так і не відбулося, цьому також передувала серйозна міграція жителів села до міста та погіршення демографічної ситуації [8].

Наступний (третій) етап розвитку сектору господарств населення почався в 70-ті роки і продовжувався до кінця 80-х років ХХ ст. Для економістів радянської школи сімейні господарства завжди знаходилися в „тіні” великих колективних підприємств. Їх розглядали як „рештки” минулого, як безперспективні, неефективні в умовах науково-технічного прогресу форми господарювання. Так Г.І. Шмельов відмічає, що господарства населення – це явище, яке ганьбить соціалістичне перетворення сільського господарства і з яким треба боротися [9, с. 24].

Вже на початку 80-х років ХХ ст. стали відчутними труднощі у забезпеченні населення продовольством. Це призвело до перегляду політики по відношенню до агропромислового комплексу в цілому і до господарств населення зокрема. Починається збільшення державних капіталовкладень в розвиток сільського господарства, зростають державні закупівельні ціни. Поширюються різноманітні форми кооперації та інтеграційні процеси між суспільним та особистим сектором. Так, суспільні підприємства зобов'язувалися постачати населенню молодняк тварин і корми, взамін господарства населення – продавали їм готову продукцію за державними закупівельними цінами. Вигода від такого співробітництва була б незаперечна як для суспільного господарства, так і для індивідуального сектору. Це б дозволило зменшити затрати праці селян у трудомістких операціях заготівлі кормів, натомість суспільний сектор отримав би якісну недорогу продукцію і тим самим при незначних зусиллях це б дало змогу отримувати значні прибутки. Продовольчою програмою перед радянськими та сільськогосподарськими органами, керівниками господарств та підприємств, профспілковими організаціями було поставлено завдання – створити умови для того, щоб кожна сім'я, могла мати присадибну ділянку, утримувати худобу та птицю [10, с.5-10]. В Українській РСР, наприклад, в 1986 році в особистому секторі вироблялося (%): картоплі – 63, фруктів та ягід – 46, яєць – 35, м'яса – 32, овочів – 23, молока – 25 [3].

Але з поглибленням соціально-економічної кризи, яка вразила країну в кінці 80-х років ХХ ст., цим процесам не можливо було повністю справдитися і закріпитися як варіант ведення сільського господарства країни.

Із здобуттям незалежності в Україні розпочався новий (*четвертий*) етап розвитку господарств населення, який триває і по цей день. Значно розширено площу землекористування і землеволодіння в господарствах населення. Не існує обмежень щодо кількості поголів'я тварин, яке може утримувати сільська родина. Господарства населення стали важливими виробниками сільськогосподарської продукції в країні і їх розвиток в умовах переходу до ринкових відносин став позитивним явищем з точки зору народногосподарських інтересів у нашій країні.

Висновки. З економічної точки зору, існування в країні господарств населення свідчить про її невисокий економічний розвиток. В умовах командно-адміністративної системи ці

господарства заповнювали ті ніші, які не могли заповнитися суспільним господарством. За рахунок цих господарств родина завжди могла забезпечити себе продуктами харчування, а також постачати на продовольчий ринок ті види товарів, які не вироблялися в колгоспах та радгоспах.

В умовах перехідної економіки розвиток господарств населення набув нових рис. По – перше, значно збільшилися їх розміри, по – друге, в умовах економічної кризи і втрати робочих місць, в несільськогосподарських підприємствах, господарство населення стало основою добробуту більшості сільських сімей.

Наприкінці 90-х років ХХ ст. ще критично не переосмислена точка зору про нібито незаперечні переваги будь-яких великих за розмірами землекористування підприємств порівняно з меншими, але оптимальними стосовно до природних умов і економічної ситуації.

Якими б різноманітними не були господарства населення, де б вони не знаходилися, їх завжди відрізняла колосальна працевитратність, а іноді відверте ігнорування елементарних економічних вигод. Навіть ставши товарними, вони, як правило, все рівно надають перевагу апробованим технологіям і підходам, в також панічно бояться легалізації доходів. Господарства населення завжди цікавили економістів, істориків, соціологів, а зараз – особливо, тому що замість очікуваної реформаторами фермеризації селяни в більшості ведуть своє господарство, як і раніше на невеликих ділянках землі, не завжди використовуючи надані їм земельні можливості.

Література

1. Васильчак С.В., Жидяк О.Р. [Перспективи розвитку господарств населення у ринкових умовах](#) /С.В. Васильчак, О.Р. Жидяк // Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць. – Львів : РВВ НЛТУ України. – 2009. – [Вип. 19.5](#). – С. 151-155.
2. Онисько С.М., Шматковська Т.О. Соціально-економічні умови функціонування особистих селянських господарств / С.М. Онисько, Т.О. Шматковська // Економіка АПК.-2009. – №12. – С.104-109.
3. Народное хозяйство Украинской ССР: Юбилейный стат. ежегодник / Госкомстат УССР; отв. за выпуск Н.Т. Ковальчук. – К.: Техника, – 1987. – 455с.
4. Куліш М.Ю. Проблеми розвитку особистих селянських господарств / М. Ю. Куліш // Економіка АПК.– 2004. –№7. – С. 144-151.
5. Об отмене обязательных поставок сельскохозяйственных продуктов государству хозяйствами колхозников, рабочих и служащих: Пост. ЦК КПСС и Сов. Министров СССР от 4 июля 1957 г. // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: 1953 – 1981 гг. – М. – 1988. – Т.4. – С. 349-351.
6. О мерах по дальнейшему развитию животноводства в стране и снижении норм обязательных поставок продуктов животноводства государству хозяйствами колхозников, рабочих и служащих: Пост. ЦК КПСС и Сов Министров СССР от 21 сент. 1953 г. // Решения партии и правительства по хозяйственным вопросам: 1953 – 1981 гг. – М., – 1988. – Т. 4. – С. 86-88.
7. Ильин А. Коллективизация: как это было / А. Ильин // Правда. – 1988. – 8 авг. – С.4-5.
8. Об устранении необоснованных ограничений личного хозяйства колхозников, рабочих и служащих.: Постановление ЦК КПСС от 27 октября 1964г. // Решение партии и правительства по хозяйственным вопросам: 1962-1965гг. – М. – 1968. – т.5. – 217 с.
9. Шмелев Г.И. Научные основы теоретической организации АПК / Г.И. Шмелев // Ташкент. – 1985. – 104с.
10. Продовольча програма СРСР на період до 1990 року та заходи по її реалізації: Матеріали травневого Пленуму ЦК КПРС 1982 р. К.: Політвидав України. – 1986. – 43с.

Summary

Defined and characterized the period of the formation and historical stages of development of private household in Ukraine.